

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ЕКОНОМІКИ”

Уточнено значення терміна “інформаційна культура”. Наведено визначення поняття “інформаційна культура вчителя економіки”. Установлено структуру інформаційної культури вчителя економіки.

Ключові слова: інформаційна культура, структура інформаційної культури, учитель економіки.

Необхідною передумовою засвоєння учнями сучасних економічних знань є перетворення вчителя економіки з ординарного транслятора застарілих економічних концепцій на організатора інноваційного викладання предмета та каталізатора самостійної пізнавальної діяльності учнів. Вимоги часу детермінують необхідність володіння вчителем економіки сукупністю специфічних знань, умінь і навичок самостійного здійснення цілеспрямованих дій щодо здобуття, аналізу та примноження інформації, що позначаються усталеним науковим терміном “інформаційна культура”.

Різноманітні аспекти формування та розвитку інформаційної культури в суб’єктів навчання висвітлені в наукових працях, присвячених формуванню інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів (О. Гончарова, І. Ветрова, А. Витухновська, С. Малярчук, О. Ракітіна, А. Ясінський), проблемам формування окремих компонентів інформаційної культури майбутніх учителів (Т. Бабенко, В. Гриценко, О. Значенко, А. Клименко, А. Коломієць, Л. Коношевський, І. Пустиннікова, А. Столярівська, А. Фіньков, О. Шиман), формуванню інформаційної культури вчителів у післядипломній освіті (І. Воронікова). Не зменшуючи значущості наукового внеску вищезазначених авторів, зауважимо, що в існуючих дослідженнях не висвітлено належним чином питання визначення змісту та структури інформаційної культури вчителя економіки.

Мета статті полягає в розкритті змісту дефініції “інформаційна культура вчителя економіки”, а також у встановленні структури інформаційної культури вчителя економіки як професійної якості.

Перш за все, проаналізуємо трактування терміна “інформаційна культура” в лексикографічних виданнях, у яких ним позначають:

– здатність суспільства ефективно використовувати наявні в його розпорядженні інформаційні ресурси й засоби комунікацій, а також застосовувати для цього передові досягнення в галузі розвитку засобів інформатизації та інформаційно-комунікаційних технологій [2];

– характеристика рівня розвитку конкретних суспільств, народностей, націй, а також специфічних сфер діяльності, що нерозривно пов’язана із соціальною природою людини. Інформаційна культура є продуктом її творчих здібностей, виступає змістовною стороною суб’єкт-суб’єктних та об’єкт-об’єктних відносин, зареєстрованих за допомогою різних матеріальних носіїв [15];

- перелік правил поведінки людини в інформаційному суспільстві, способи й норми спілкування із системами штучного інтелекту, ведення діалогу в людино-машинних системах, користування засобами телематики, глобальними й локальними інформаційно-обчислювальними мережами;
- здатність людини усвідомити й освоїти інформаційну картину світу як систему символів і знаків, прямих та зворотних інформаційних зв'язків, вільно орієнтуватися в інформаційному суспільстві, адаптуватися до нього [8, с. 150];
- сукупність норм, правил і стереотипів поведінки, пов'язаних з інформаційним обміном у суспільстві;
- поняття, що характеризує культуру з погляду накопиченої, обробленої інформації, що циркулює в її рамках [10];
- знання та навички ефективного користування інформацією, що включають різнобічні вміння пошуку потрібної інформації та її використання [12].

Як бачимо, у словниках інформаційна культура постає як багатоаспектне поняття, яке неможливо звести до одного визначення.

Подальший аналіз значення терміна “інформаційна культура” в наукових публікаціях дав змогу виділити три підходи до розуміння феномену інформаційної культури: культурно зорієнтований – інформаційна культура як частина культури людства; особистісно зорієнтований – інформаційна культура як характеристика окремого індивіда; професійно-прикладний – інформаційна культура як характеристика (професійна якість) того чи іншого працівника.

Різні варіанти розуміння терміна “інформаційна культура” в рамках визначених підходів відображено в табл. 1.

Як бачимо, з позицій культурнозорієнтованого підходу термін “інформаційна культура” позначає історично сформований, існуючий у знаковій формі досвід людства в галузі вироблення, зберігання та поширення інформації – даних, що можуть бути передані та інтерпретовані тим чи іншим соціальним суб'єктом і є необхідними для зменшення невизначеності знання про той чи інший об'єкт дійсності.

Таблиця 1

Значення терміна “інформаційна культура” в наукових публікаціях

Підхід	Автор	Дефініція
Культурно зорієнтований	В. Коган, В. Уханов	Єдність інформаційних здібностей і творчої інформаційної діяльності, що реалізуються в інформаційній взаємодії суб'єктів у процесі створення, зберігання й використання інформації в суспільстві [6]
	М. Вохришева	Галузь культури, пов'язана з функціонуванням інформації в суспільстві та формуванням інформаційних якостей особистості [3]
	В. Уханов	Історичний тип продуктивного існування людей у знаковому-символічному світі, що виступає невід'ємним компонентом системи культури й визначається ступенем оволодіння суб'єктом (індивідом, групою, суспільством) соціальною інформацією, рівнем та спрямованістю його інформаційних потреб, інтересів і здібностей, а також досягненнями в розвитку інформаційної техніки й технології [16]
	Е. Семенюк	Інформаційний компонент людської культури в цілому, який характеризує рівень усіх інформаційних процесів і відносин у суспільстві [14]
	Р. Гвоздіков	Сукупний здобуток людства в прийомах збереження, передачі, обробки інформації, накопичений у процесі історичного розвитку [4]
	В. Кравець; В. Кухаренко	Сукупність принципів і механізмів, що забезпечують позитивну взаємодію етнічних та національних культур, їх по'єднання в загальний досвід людства [9]

Особистісно зорієнтований	Н. Гендіна	Складова загальної культури людини, що являє собою сукупність інформаційного світогляду та системи знань і вмінь, які забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність щодо оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і інформаційно-комунікаційних технологій [5, с. 7]
	Л. Рябченко	Якість особистості, що характеризується володінням і усвідомленим використанням суб'єктом програм пошуку, аналізу й застосування інформації, що були вироблені людством на конкретний історичний момент [13]
	Н. Джинчарадзе	Складова базисної культури особи, яка дає змогу їй ефективно брати участь у всіх видах роботи з інформацією: її отриманні, накопиченні, кодуванні й переробці, а також у створенні на цій основі якісно нової інформації, її передачі та практичному використанні [7]
	Є. Ядрихінська	Частина базисної культури особистості, що характеризує інформаційну сферу її життєдіяльності та включає сукупність знань, умінь і навичок роботи з інформаційними джерелами, наявність творчого підходу у сфері інформаційної діяльності, що дає змогу ефективно здійснювати пошук, передачу, отримання інформації, вміння на цій базі генерувати якісно нову інформацію [18]
Професійно-прикладний	Н. Огурцова	Необхідна ланка професіограми фахівця, що є якісною характеристикою його інформаційної діяльності, її цілей, засобів, результатів, що знаходять своє вираження в комплексі знань, умінь і навичок, мотиваційних установок у роботі з інформаційними джерелами та виявляється в стійкому інтересі до інформаційної діяльності, її систематичності й послідовному позитивному ставленні до інформаційних процесів, усвідомленому виборі джерел інформації, умінні зберігати, систематизувати та використовувати на практиці здобуті знання [11]
	С. Бородін	Комплекс знань, умінь і навичок фахівця з організації науково-інформаційної діяльності [1]

З позицій особистісно зорієнтованого підходу інформаційна культура – це частина загальної культури особистості, що характеризується володінням і усвідомленим використанням конкретною людиною програм пошуку, аналізу й застосування інформації, вироблених людством на історичний момент. Така культура буде виявлятися у високому рівні розвитку та оптимальному співвідношенні особистих якостей, знань і вмінь людини, необхідних для ефективної інформаційної поведінки в тому чи іншому аспекті життєдіяльності, а набуватися – у ході засвоєння відповідного суспільного досвіду.

З позицій професійно-прикладного підходу інформаційна культура виступає як складова інформаційної культури фахівця, що характеризується усвідомленим використанням ним існуючого суспільного досвіду інформаційної діяльності при виконанні професійних функцій.

В аспекті поставлених нами завдань найбільш доцільно розглядати інформаційну культуру вчителя економіки з позицій професійно-прикладного підходу, оскільки предмет нашого дослідження пов'язаний, перш за все, із професійною культурою конкретного фахівця.

Насамперед, необхідно виявити зміст інформаційної культури вчителя економіки. Виконання цього завдання пов'язане з установами структури (операціоналізацією) феномену “інформаційна культура вчителя економіки”, а також експлікацією відповідної дефініції.

У науковій літературі представлені численні спроби операціоналізації як інформаційної культури особистості, так і інформаційної культури конкретного

фахівця. Серед них, на наш погляд, найбільш адекватними потребам нашого дослідження є напрацювання С. Булгакової, Н. Гендіної, І. Зарецької, а також лабораторії соціологічних досліджень в освіті ЦРО м. Самара.

На думку Є. Булгакової, у складі інформаційної культури суб'єктів навчання у фаховій підготовці можливе виділення трьох компонентів: когнітивного, мотиваційного та ціннісно-смыслового. Когнітивний компонент характеризується знаннями про закони функціонування інформації в суспільстві, інформаційні технології, а також про їхнє прикладне значення для професійної діяльності; алгоритмічністю й самостійністю мислення як основою комп'ютерної грамотності. Мотиваційний компонент базується на пізнавальному інтересі до інформаційних технологій. Ціннісно-смысловий компонент задає загальну орієнтацію, допомагає планувати й моделювати майбутнє, вирішувати питання, пов'язані з отриманням, зберіганням і використанням інформації; дає змогу адекватно оцінювати свої інформаційні інтереси й цілі; сприяє раціональному вибору лінії поведінки та несенню відповідальності за особистісні дії [2].

Н. Гендіна визначає у складі інформаційної культури такі компоненти: аксіологічний (ціннісно-рефлексивний), що характеризується здатністю до аналізу, критичної оцінки, інтерпретації інформації; юридично-правовий, що характеризується установками на дотримання вимог чинного законодавства щодо зберігання, використання та поширення інформації; морально-етичний, що характеризується володінням нормами інформаційної етики; когнітивний, що характеризується знаннями понятійно-термінологічного апарату у сфері роботи з інформацією; операціональний (технологічний), що характеризується вміннями з пошуку, відбору, аналізу та використання інформації [5].

І. Зарецька у складі професійно-інформаційної культури фахівця розрізняє два блоки: соціально-моральний (ціннісні орієнтації, морально-вольові якості, котрі визначають ставлення до предмета, процесу, суб'єктів діяльності, засобів і результатів праці) та професійно-організаційний (знання, уміння, досвід, майстерність).

Інформаційна культура особистості, відповідно до моделі, розробленої лабораторією соціологічних досліджень в освіті ЦРО м. Самара, утворюється трьома рівнями.

Перший рівень – когнітивний, інтегрує знання та вміння, до яких автори зараховують: інтернет-грамотність, уміння організації пошуку необхідної інформації, уміння працювати з інформацією (структурування, систематизація, узагальнення, презентація), а також уміння спілкуватися з іншими людьми за допомогою сучасних інформаційних засобів.

Емоційно-ціннісний рівень інтегрує установки, оцінки та ставлення особистості стосовно інформаційного оточення, зокрема: зміст інформаційних потреб та інтересів, мотиви звернення до різноманітних джерел інформації й пов'язані із цим очікування, вибірковість каналів отримання необхідної інформації, ступінь задоволення інформаційних потреб, самооцінку інформаційної компетентності, ставлення до девіантної поведінки в Інтернеті.

Поведінковий рівень описує реальну й потенційну поведінку, до яких автори зараховують: способи пошуку та отримання необхідної інформації, інтенсивність звернення до різноманітних інформаційних джерел, використання отриманої інформації в різноманітних сферах життєдіяльності, способи поширення власної інформації, ступінь залучення до інтернет-співтовариства, форми діяльності в Інтернеті [17].

На нашу думку, подана модель створює передумови для операціоналізації інформаційної культури вчителя економіки та розроблення відповідного діагностичного інструментарію. Проте, на нашу думку, використання терміна “рівень” для опису ієрархічно неупорядкованих складових елементів інформаційної культури особистості не є доцільним, у цьому випадку варто вживати термін “складова”.

Логічно припустити, що структура інформаційної культури вчителя економіки буде тією чи іншою мірою включати елементи вищеописаних структур інформаційної культури гіпотетичного фахівця. Утім, на нашу думку, при визначенні структури інформаційної культури вчителя економіки мають бути враховані особливості його педагогічної діяльності, зумовлені тенденціями інформатизації шкільної освіти.

У контексті визначення структури інформаційної культури вчителя економіки особливий інтерес становить модель інформаційно-комунікаційної компетентності гіпотетичного вчителя, розроблена Н. Алленом, П. Рестом, Л. Томасом, відповідно до якої, складовими цієї компетентності виступають:

- педагогічні вміння (як вчити) та знання курикулуму (чого навчати);
- уміння співпраці в мережі;
- знання прав і обов’язків суб’єктів педагогічного процесу в умовах його інформатизації (визнання права рівного доступу до технологічних ресурсів, повага до інтелектуальної власності, дотримання авторських прав);
- уміння користуватися програмним забезпеченням для постійного оновлення професійних знань і вмінь, а також технічних засобів навчання в ході викладання предмета [6].

Спираючись на експліковані вище дефініції, ураховуючи особливості професійної діяльності вчителя економіки, відтворимо наше бачення структури інформаційної культури вчителя економіки.

Отже, за нашими уявленнями, структура інформаційної культури вчителя економіки утворюється особистісним, когнітивним та діяльнісним компонентами.

Особистісний компонент характеризують установки на самовдосконалення відповідно до еволюції інформаційних технологій.

Когнітивний компонент характеризують:

- комп’ютерна грамота – елементарні знання з економіки, а саме: знання будови комп’ютера, розуміння принципів його роботи тощо;
- базові вміння роботи з інформацією – володіння елементарними аналітико-синтетичними прийомами роботи з інформацією (читання, реферування, узагальнення, анотування тощо) на основі мікрокогнітивних актів (аналізу інформації, її формалізації, порівняння, узагальнення, синтезу).

Діяльнісний компонент характеризують:

- уміння використовувати інформаційні технології в процесі викладання предмета “Економіка”, а саме: необхідні апаратно-програмні засоби для презентації навчального матеріалу й створення навчальних моделей, бази даних тощо;
- використання інформаційних технологій для налагодження й підтримання внутрішніх та зовнішніх інформаційно-комунікаційних каналів (уміння гнучкого й конструктивного ведення діалогів типу “людина – людина”; “людина – комп’ютер”; “людина – комп’ютер – людина”).

Наші уявлення про структуру інформаційної культури вчителя економіки подано на рисунку.

Ошибка!

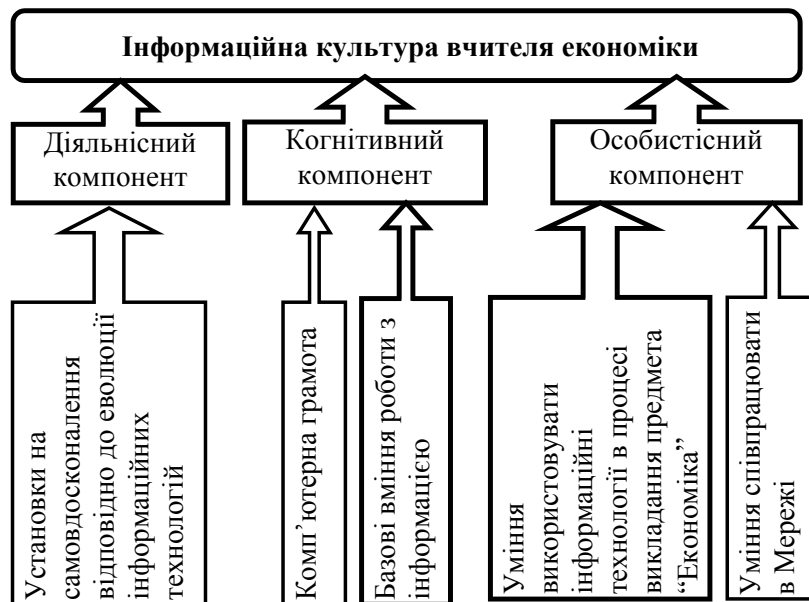

Рис. Структура інформаційної культури вчителя економіки

Визначивши структуру інформаційної культури вчителя економіки, ми можемо побудувати відповідну дефініцію.

Серед наявних родових категорій, що виступають змістовим ядром дефініції інформаційної культури, обрано категорію “професійна якість”. На користь такого вибору виступає те, що термін “професійна якість” поширений у наукових дослідженнях із професійної освіти, де професійні якості розглядаються як сукупність індивідуальних особливостей людини, що визначають ефективність реалізації трудових функцій, необхідних і достатніх ознак професійної придатності. Високий рівень розвитку професійних якостей виступає детермінантою успішності професійної діяльності.

Отже, виходячи з вищесказаного, інформаційну культуру вчителя економіки ми будемо розглядати як професійну якість, що характеризується установками на самовдосконалення відповідно до еволюції інформаційних технологій; комп'ютерною грамотою, базовими аналітичними вміннями; уміннями використовувати актуальні інформаційні технології в процесі виконання професійних функцій, а також ступенем включення в професійне мережеве співтовариство.

Висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки.

Значення терміна “інформаційна культура” з позицій культурно зорієнтованого підходу постає як історично сформований, існуючий у знаковій формі сукупний досвід людства з вироблення, зберігання й поширення інформації; з позицій особистісно зорієнтованого підходу – як частина загальної культури особи, що характеризується володінням і усвідомленим використанням суб'єктом програм пошуку, аналізу, зберігання й передачі інформації, що були вироблені людством на конкретний історичний момент; з позицій професійно-прикладного підходу – як складова інформаційної культури особи, що характеризується володінням і усвідомленим використанням фахівцем при виконанні професійних функцій програм пошуку, аналізу, зберігання та передачі інформації, що були вироблені людством.

Інформаційна культура вчителя економіки – це професійна якість, що характеризується установками на самовдосконалення відповідно до еволюції інформаційних технологій; комп'ютерною грамотою, базовими аналітичними вміннями; уміннями використовувати актуальні інформаційні технології в процесі виконання професійних функцій, а також ступенем включення в професійне мережеве співтовариство.

Подальші дослідження плануємо спрямувати на визначення ефективних педагогічних умов розвитку інформаційної культури вчителів економіки в процесі підвищення кваліфікації.

Список використаної літератури

1. Бородин С.М. Психолого-педагогические барьеры формирования информационной культуры специалистов / С.М. Бородин // Психологические и социологические аспекты деятельности научно-технических библиотек и служб научно-технической информации : тез. докл. семинара, 28–30 окт. 1986 г. – Рига, 1986. – С. 32–33.
2. Булгакова Е.Т. Информационная культура как составляющая профессиональной культуры будущего специалиста-гуманитария / Е.Т. Булгакова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2006. – Т. 17. – № 4. – С. 22–28.
3. Вохрышева М.Г. Формирование науки об информационной культуре // Проблемы информационной культуры : сб. ст. / науч. ред.: Ю.С. Зубов, В.А. Фокеев. – М. : Магнитогорск, 1997. – Вып. 6: Методология и организация информационно-культурологических исследований. – С. 57.
4. Гвоздиков Р.Н. Специфика информационной культуры в современном мире / Р.Н. Гвоздиков // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета. Серия “Гуманитарные науки”. – 2005. – № 1 (13). – С. 87–92.
5. Гендина Н.И. Формирование информационной культуры личности : теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины / Н.И. Гендина, Н.И. Колкова, Г.А. Стародубова, Ю.В. Уленко. – М. : Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества, 2006. – 512 с.
6. Гушлевська І.В. Трансформація професійних функцій вчителя в умовах інформаційного суспільства (на матеріалах США і Канади) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / І.В. Гушлевська. – К., 2006. – 23 с.
7. Джинчарадзе Н.Г. Інформаційна культура особи: формування та тенденції розвитку (соціально-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філос. наук : спец. 09.00.03 / Н.Г. Джинчарадзе. – К., 1997. – 425 с.
8. Коджаспирова Г.Н. Педагогический словарь : для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.Н. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2000. – 176 с.
9. Кравец В.Н. Формирование информационной культуры / В.Н. Кравец, В.Н. Кухаренко // Дистанционное образование. – 2000. – № 4. – С. 35–37.
10. Левит С. Культурология. XX век. Энциклопедия / С. Левит. – СПб. : Университетская книга ; ООО Алетейя, 1998. – 447 с.
11. Огурцова Н.В. Информационная культура специалистов: Изучение и оценка для совершенствования библиотечно-библиографического обслуживания : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н.В. Огурцова. – М., 1990. – 17 с.
12. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
13. Рябченко Л.О. Управління самостійною пізнавальною діяльністю майбутніх економістів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Лілія Олександрівна Рябченко. – Х., 2011. – 220 с.

14. Семенюк Э.П. Информационная культура общества и прогресс информатики / Э.П. Семенюк // НТИ. Серия 1. – 1994. – № 1. – С. 2–7.
15. Соснина Т.Н. Словарь трактовки понятия “Информация” / Т.Н. Соснина, П.Н. Гончуков. – М. : Педагогика, 1997. – 48 с.
16. Уханов В.А. Информационная деятельность человека : дис. ... д-ра филос. наук : спец. 09.00.11 / Владимир Андреевич Уханов. – Екатеринбург, 1997. – 292 с.
17. Эмпирическая интерпретация понятия “информационная культура личности” (разработана лабораторией социологических исследований в образовании ЦРО) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edc.samara.ru/~infcult/sxema.htm>.
18. Ядрихинская Е.Е. Педагогические условия формирования информационной культуры будущего специалиста / Е.Е. Ядрихинская // Вестник Бурятского государственного университета. – 2009. – № 15. – С. 103–106.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012.

Реутова В.В. Содержание понятия “информационная культура учителя экономики”

Уточнено значение термина “информационная культура”. Приведено определения понятия “информационная культура учителя экономики”. Определена структура информационной культуры учителя экономики.

Ключевые слова: информационная культура, структура информационной культуры, учитель экономики.

Reutova V. Content of “informational culture of economics teacher” concept

Clarification of the term “information culture”. The content of the term “information culture teacher economy”. The structure of the information culture economics teacher.

Key words: information culture, the structure of information culture, economics teacher.